

SIMON András

Megalkotott hagyományok, ünnepek, turizmus a Délnyugat-Dunántúl szőlőhegyein

A néprajz és a kulturális antropológia – különösen az elmúlt néhány évtizedben – fokozott figyelmet szentelt a kultúra olyan új, a jelenben formálódó problémaköreinek vizsgálatára, mint a hagyományörzés és a hagyományalkotás (*kitalált vagy megalkotott hagyomány*) fogalma és folyamata, a kultúra és a turizmus összefüggésrendszere, illetve a *kulturális örökség* feltárásának, védelmének, újraalkotásának a kérdésköre. E fogalmi és elméleti keretben a délnyugat-dunántúli régióon belül a dél-zalai szőlőtermő tájon végeztem – korábbi megfigyeléseimből kiindulva – 2009 és 2012 között néprajzi-antropológiai mikrovizsgálatokat.¹ A kutatás földrajzilag Magyarország délnyugati területének, Zala megye déli részének szőlőhegyeit (elsősorban Nagykanizsa környékét) érinti.²

A kutatás során és jelen tanulmányban választ keresek arra, hogy a korábban részben gazdálkodási célú, részben hobbikert jellegű szőlőhegyi birtokok milyen mértékben és hogyan alakulnak át másoknak szabadidős tevékenységeket kínáló területté (szőlőhegyi turizmus). Vizsgálom mindennek a gazdasági hatását és társadalmi hátterét. Számba veszem a terepmunka adatai alapján a szőlőhegyi hagyományörző és hagyományteremtő szándékú ünnepeket, rendezvényeket és turisztikai lehetőségeket gazdasági, társadalmi és kulturális funkcióik szerint.

Választ keresek arra, hogy a régió kulturális és turisztikai életében milyen szerepet töltenek be a vizsgált szőlőhegyi események. A folyamatokat és jelenségeket konkrét esettanulmányok formájában dokumentáltam és értelmeztem, majd ezek alapján igyekeztem az általános tendenciákat megfogalmazni.

Fogalmi keretek

A *hagyomány* fogalma, közösségi-társadalmi működése és annak jellemzői – mint a tudományos vizsgálat tárgya – az elmúlt két évtizedben került hangsúlyosan a társadalomtudományok, így a néprajz és a kulturális antropológia érdeklődésének homlokterébe,

¹ A kutatást a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (2009–2012) keretében és támogatásával végeztem.

² A régióban 1995-től folytattam néprajzi kutatásokat a szőlő- és borkultúra témakörében, az eredmények összefoglalását (bő angol nyelvű összefoglalóval) lásd: Simon 2012.

mind idehaza, mind pedig nemzetközi viszonylatban (vö. Hofer–Niedermüller 1987). A hagyomány fogalmának számos, a különböző tudományágak művelői által megfogalmazott értelmezése látott már napvilágot (vö. Halász 2000: 52–57). A hagyomány nem örökletes közösségi magatartásformák, szimbolizált jelrendszerek összessége, jelenléte az emberi közösségek létének feltétele. A megtanulás-elsajátítás folyamatában válik a különféle közösségek tagjainak birtokává és szervezi ezek viselkedését (Istvánovits 1979: 393). A hagyomány a földrajzi, társadalmi, politikai alkalmazkodás során nemzedékről nemzedékre adott és felhalmozódott ismeret, tapasztalat, emlékezet. Befogadja azt, ami a közösség, a nemzet fennmaradása szempontjából fontos, és kiejti a lényegtelent, a haszontalant. A hagyomány és a közösség viszonya szempontjából megkülönböztethetjük a családi hagyomány, a csoport-hagyomány és a nemzeti hagyomány szintjét (Halász 2000: 53). A hagyomány a kultúra jellegzetes mintáinak és értékeinek továbbadása a nemzedékek között, a közösség kulturális memóriája, egy olyan emlékeztár, amely önazonosításhoz szükséges információkat tárolja. Ez az információ éppen a kultúra újratermeléséhez, az azonosító minták létrehozásához szükséges (Hoppál 2008: 12).

A II. világháború után a szocialista rendszert adaptálni kénytelen kelet- és közép-európai országokban bekövetkezett társadalmi-politikai-gazdasági változások, s ezek hatására a hagyományos paraszti közösségek felbomlása, a természetes hagyományozódás gyengülését, sok esetben megszűnését okozták. A hagyományokból való kilépés és a kulturális kiegyenlítődés ellensúlyozásaként központilag irányított és ellenőrzött hagyományörző, honismereti mozgalmak indultak és működtek. Ezek helyi közösségteremtő erőt jelentettek, ugyanakkor felelevenítették és újraértékelték a hagyományok egy részét is (Karácsony Molnár–Tátrai 2000: 646, vö. Andrásfalvy 1978: 22–27 és Nagy 2000: 118–120).

Új terminusként használja Fejős Zoltán a hagyomány és újítás fogalmához is sok szálal kapcsolódó *kultúraórzés* kifejezést: „Lényegében a kultúra (szűkebben a folklór) jelenségeinek, de egyben egészének is fenntartását, megmaradását, mint folyamatot és annak végeredményét tekintjük itt központi problémának.” –írja. A fogalomban két tartalmi aspektust: a spontán és a tudatos elemet különbözteti meg (Fejős 1981: 14–15).

Témánk szempontjából fontos a *kitalált hagyomány* fogalma. Ezt Eric Hobsbawm angol történész vezette be és magyarázta a társadalomtudományi kutatásokban. Meghatározása szerint a kitalált hagyományt olyan, szabályok által irányított, ismétlések során bevéselt, rituális vagy szimbolikus gyakorlatok, cselekvések együtteseként értelmezi, amelyek a múlttal való folyamatosság megteremtésére törekuszenek. Mivel a kitalált hagyomány a történelmet használja legitimációs eszközként és a csoportkohézió létrehozójaként, elemzése rávilágít az egyes korok múlthoz való viszonyára. Sok esetben előfordul az is, hogy régi nyersanyagot használnak fel új típusú hagyományok kitalálására (Hobsbawm 1983: 1–14). Létük kezdeti szakaszában ezek még nem tekinthetők hagyománynak, mivel a működtetésükben részt vevők még azok, akik meghonosították a ritust. Legalább két-három generációs továbbadásra, folyamatos életben tartásra van szükség ahhoz, hogy a tradíció hagyományláncot alkosson, s már valóban hagyománynak mondassuk (Hofer–Niedermüller 1987: 35–36).

A vidéki, paraszti mentalitás új korszakában, a 20. század második felében a rítusok az örökölt formáknak az új szükségletekhez való alkalmazkodásával, valamint az egyes elemeknek a társadalom új funkcionális egységébe történő beilleszkedésével jelennek meg. E folyamat következtében fokozatosan növekszik a *szórakozás* és az *ünnep* elemeinek súlya, a mulatság, a játék, a társadalmi ünneplés és ünnepélyesség külsődleges elemei nyernek teret, a rituális elemeket ezek háttérbe szorítják, eredeti mágikus jelentéseiket megváltoztatják (Cuceu 1998: 102–106).

A *kulturális örökség* fogalomköre napjainkban eléggé tág keretet jelent, témánk szempontjából azonban a kulturális örökségnek a néprajz és a kulturális antropológia által vizsgált jelenségekőre tanulmányozandó (vö. Erdős–Sonkoly 2004, György–Kiss–Monok 2005, Csonka–Takács 2008, Hoppál 2010, Felföldi 2010, Mód–Simon 2011). „Az örökséget önálló kulturális terméknek kell tekinteni, amely a késő modern jelen kulturális újrakonfigurációját szolgálja és azt jeleníti meg. Ebben a kulturális szerveződésnek a tudatos, szervezett elemei és mechanizmusai vannak túlsúlyban a spontaneitás felett. Jóllehet a múlttal kapcsolatos kötelékei tagadhatatlanok, az örökség mégsem annyira a múltról szól, hanem a jelenről” (Fejős 2005: 73). E megállapítást saját vizsgálataink szempontjából, esettanulmányaink példáján is helytállóan véljük.

Esettanulmányaink alapján úgy látjuk, hogy mind a hagyomány és a hagyományteremtés, mind pedig az örökség fogalmaival szoros összefüggésben jelenik meg a *turizmus*. A hagyománynak és az örökségnek az adott közösség „belső” formálása, megerősítése mellett a „kívülállók” csalogatása, számukra a helyi közösség egyedi, „autentikus” mivoltának megmutatása is célja lehet (vö. Pusztai 2003: 17–18. és Pusztai 2007: 12–18).

A közép- és kelet-európai rendszerváltozás elmúlt bő két évtizede a kisközösségek, a helyi társadalom újjászervezését, újjászerveződését tette szükségessé. Jogilag is lehetővé vált olyan civil szervezetek, egyesületek megalakítása, amelyek a hagyományápolás vagy hagyományteremtés által létrehozott szokásrenddel igyekeztek saját csoportjukat meghatározni, összetartani, vagy éppen sajátos kultúrájukat másokkal megismertetni. A társadalmi önszerveződés egy adott település, közösség, helyi társadalom szerveztségének, működőképességének egyik mértékegysége, és a közösségi igény egyik megnyilvánulási formája. „A társadalmi önszerveződés emberek olyan formális és intézményes csoportját jelenti, amelyet a szerveződést alkotó egyének a maguk által megfogalmazott és elfogadott célok érdekében önként, a már meglévő társadalmi kapcsolathálózataik mellett (ritkább esetben mentén) szerveznek meg” (Piróth 1998: 56).

A rendszerváltást követően, az 1990-es évektől Magyarországon egyre több település, helyi közösség igyekezett megfogalmazni és megjeleníteni sajátos önképét. Ennek egyik eszköze olyan helyi rendezvények, ünnepek, fesztiválok újraalkotása, illetve „kitalálása”, amelyek lehetőséget nyújtottak valamiféle eredeti vagy egyéni jelleg megmutatására. A lokalitás hangsúlyozásában fontos szerepet játszhatnak a gasztronómiai sajátságok is. Mindezzel az adott csoportok saját identitásukat kívánták megerősíteni, s egyben más helyi közösségektől való különbözőségüket igyekeztek kifejezni.

A helyi hagyományokhoz mindig erős identitásérzés társul. „Ez a lokális identitás jelenti elsősorban a környezet tisztelőt, az ahhoz való közvetlen függő-óvó ragaszkodást. [...] Ebben a kontextusban a hagyomány az önazonosságtudat folyamatos újratermelését jelenti, az azonosulás jelképes fogódzóinak megkeresését az emlékezés számára” (Hoppál 2008: 13). A helyi kultúra számos elemének megőrzése nélkülözhetetlennek tekinthető a helyi életstratégiák megfogalmazásához, a helyi identitástudat magőrzéséhez (Felföldi 2010: 8).

A szőlőhegyek hagyományos képe és használata

A vizsgált dél-zalai térségben a szőlőhegyek a településektől néhány kilométernyire fekvő, észak–déli irányú, gazdagon tagolt, 300 m tengerszint feletti magasság körüli domborokon jöttek létre. A legkorábbi, szőlőterületekre vonatkozó írásos (okleveles) adatok a 13–14. századból valók (Holub 1960, Mód–Simon 2002: 20–21, Tantalics 2005: 14–16). Területünk a legutóbbi időkig nem volt része egyetlen történelmi borvidéknek sem, a szőlőhegyeken zajló paraszti szőlő- és borkultúrát többnyire nem jellemezte minőségi és árutermelő borkészítés (vö. Kecskés 1992: 167). E tény jelen kutatásunk szempontjából azért is fontos, mert általában a történelmi borvidékek határain kívül eső szőlőtermő helyeken a táj a művelés felhagyása miatt az ott lévő értékekkel, tudással és hagyománnyal együtt gyorsabban és könnyebben hanyatlásnak indulhat (Hudák–Horváth 2003: 1).

A vizsgált terület a középkortól kezdve a 20. század derekáig a jobbágy-paraszti birtoklású szőlőterületek zónájába tartozott. A szőlőhegyeken nem kizárólagosan szőlőtermesztés, hanem vegyes gazdálkodás folyt. A szőlőhegyi parcellák a dombtetőtől a völgy talpáig nyúló szalagtelkek, melyek a keleti vagy nyugati domboldalon fekszenek. A gazdák az egyes művelési ágak területeit övezetesen alakították ki. Ez az övezetesség több évszázados tapasztalat során alakulhatott ki és rögzülhetett. Általános sémája a következő: a szőlőhegy gerincén futó út, ennek mentén sorakoznak a préházak, mögöttük a szőlőterület, aljában a gyümölcsfák, ezt követik a szántók, kaszálók, a völgytalpban pedig rét, legelő, forrás található (Simon 2007: 72–74 és Simon 2012: 146–153). A gazdálkodás ezen módja elsősorban azokat a lakó- és gazdasági épületekkel is ellátott szőlőbirtokokat jellemezte, amelyek állandóan vagy időszakosan lakottak voltak, s önellátó jellegű vagy a helyi piaci igényeket ellátni képes paraszti kisüzemként működtek (Égető 2004: 64, vö. még Kovács 1985: 331 és Cseke 1998: 17). A szőlőhegyen való tartózkodás (lakás és gazdálkodás) ideje és módja (állandó, időszakos) határozta meg elsősorban a birtokon emelkedő épületállományt mind nagyság és alaprajzi differenciáltság, mind pedig funkció szerint. Tudunk egyszerű, kétosztatú hajlékokról (asztallal, ággal ellátott helyiség és boroskamra), illetve épület nélküli birtoktestekről. Általánosak voltak azonban a háromosztatú préházpicék is, esetenként földpincével kiegészülve, nagyobb gazdánál istállóval, kocsiszínnel bővítve (Simon 2007: 74–78 és Simon 2012: 153–169).

A második világháborút követő szocialista átalakulás, kollektivizálás a szőlőhegyi birtokon lévő kisebb, néhány száz négyszögöles szőlőket nem érintette. E területeken tovább folytatódott a zömmel saját, családi fogyasztásra vagy csak kis mértékben eladásra szánt borok készítése. A szőlőparcellán és gyümölcsösön alul elhelyezkedő szántó, legelő, rét övezetét viszont, amit egy tagban, gépesítve is lehetett művelni, több helyütt szövetkezeti tulajdonba vonták. Főleg az 1970-es évek végétől indult meg a szőlőhegyek paraszti gazdaságainak aprózódása, hobbikertekké alakulása.

Míndez összefügg egy generáció- és életmódváltással. A szőlőhegyen termelő munkát végző, a 20. század első évtizedeiben született parasztgazdák generációja az 1970–1980-as évekre többségében megöregedett, munkaképtelenné vált vagy elhalt, s bár gyermekeik még belenevelődhettek ebbe a munkába és életformába, ők már többnyire városi munkahelyen dolgoztak, s a szőlőhegyi birtokot csak emellett tudták művelni, gondozni. A birtokaprózódás a területnek a több gyermek között való öröklése kapcsán vette kezdetét. Az aktív, munkába járó korosztály a jóval kisebb parcellákon már nem gyakorolhatta a gazdálkodás egy generációval korábbi formáját és módját, sőt egyes birtokrészeket el is adtak. A korábban egységes birtoktest azon darabjain, ahol korábban épület nem állt, az örökös vagy az új tulajdonos – a terület használati céljának megfelelően – többnyire már hétvégi házat épített, mely alatt általában földpince is volt a zöldségfélék és a bor tárolására. A birtokon a szőlők és a gyümölcsfák mellett házikertet műveltek, s főként a városban tömbházban lakó tulajdonosoknak az aktív pihenés színtere lett a szőlőhegy. Más volt a helyzet a faluban lakó birtokosokkal. Esetükben a szőlőhegyi terület továbbra is a falusi gazdaság külső, gazdálkodási célú tartozékaként működött.

Fontosnak vélek még egy szempontot kiemelni. Akik családjuk révén generációkra visszatekintve a szőlőhegyhez kötődtek, azok többségénél – legyenek falusi vagy városi lakosok – az érzelmi alapon való ragaszkodás a hegyhez mindig erősnek bizonyult. Mára már egy újabb generációváltás tanúi lehetünk, hiszen a korábban említett második nemzedék (az 1940-es évtizedben született korosztály) is nyugdíjba vonult. Éppen körükből említhetünk olyan példát, hogy a ma már nyugdíjas korú, egykor a szőlőhegyen élő sokgyermekes családban nevelkedett leszármazott, aki a szülői örökség 20–25 évvel ezelőtti felosztásakor valamelyik testvére javára lemondott részéről, most a tudatos „visszatérés” bevallott szándékával vásárol szőlőbirtokot, lehetőség szerint a közben már a családi kötelékből kikerült szülői birtok közvetlen közelében. Több olyan esetet is dokumentáltunk, amikor a család tulajdonában maradt, de az öröklés során megosztott birtokon kezdett újra gazdálkodni a ma már nyugdíjas korú utód, tavasztól ősziig vagy szinte egész esztendőben ott lakva, tartózkodva. Az így berendezkedett gazdaságok elsősorban önelátó jellegűek: a család számára megteremtik az éves fogyasztásra elegendő zöldségféléket, a szőlő bort, a gyümölcsfák befőtthöz, lekvárhoz és pálinkához való alapanyagot biztosítanak, a fagyasztóládát pedig a helyben nevelt baromfi, nyúl és sertés húsa tölti meg. A művelt terület nagysága általában lehetővé teszi a jószág tartásához szükséges takarmány (kukorica, gabona, széna) legalább egy részének megtermelését is.

Az elmúlt egy–másfél évtized fejleménye, hogy a családi kötelékből kiszakadó, vagyis eladásra kerülő szőlőhegyi birtokok egy részét az ország távolabbi pontjairól (pl. Vác, Budapest) érkezők vásárolják meg. Őket már nem a gazdálkodásból remélt haszon vagy kiegészítő jövedelem, hanem a pihenés, a nyugodt környezet, a természet közelsége, vagyis a szőlőhegyi táj, a szőlőhegy őrizte természeti örökség vonzza.

Megalkotott hagyományok, szőlőhegyi ünnepek

A népszokások nemcsak az archaikus emberi közösségek jellemzői, hanem behálózják a modern ember életvilágát is, így kulturális és egyben szociális jelenségekként is értelmezhetők. A szokások szorosan összekapcsolódnak az ünnepekkel, melyek sűrűsödési pontjai egy-egy közösség, csoport életének (Pozsony 1998: 125).

A szőlőhöz, a borhoz és a szőlőhegyhez kapcsolódó hagyományteremtő célú ünnepek, rítusok részletesebb vizsgálatát és elemzését a területünkkel szomszédos Lendva-vidék (Szlovénia zömmel magyar lakta határsávja) szőlőhegyein végeztük el a közelmúltban. Itt a gazdasági, illetve vegetációs év egészét átszöve követik egymást a közösségszervező, identitásformáló és -erősítő, valamint turisztikai célú és hatású szőlő- és borünnepek. Legtöbbjük *kitalált* vagy *megalkotott hagyománynak*, átvételnek, *adaptációnak* tekinthető (Mód–Simon 2002, vö. Prosser-Schell 2009).

Az általunk vizsgált terület szőlőhegyeinek tradicionális, ugyanakkor az utóbbi években átalakuló, megújuló ünnepe a búcsú. A szőlőterületek patrónusai leggyakrabban ún. *fogadott védőszentek* (Csoma 1997: 69). Egy-egy nyári vihar és jégeső a már fejlődő szőlőfürtöket könnyen leverheti, elpusztíthatja. Az ilyen csapás adhatott okot arra, hogy a gazdák fogadalmat tettek a szent tiszteletére, hogy a jövőben védelmezze a szőlőket, s neki szobrot, kápolnát emeltek, kultuszát ápolták (Horváth 1995: 363). Ennek formája a szőlőhegyi búcsú, mely az idősebb adatközlők visszaemlékezései szerint területünkön is szokásban volt a 20. század derekáig. A következő évtizedekben jelentősége elhalványult, majd az elmúlt években, 2006-tól élesztették újjá, szervezték meg és különféle kulturális programokkal színesítették. (1. kép) Az esemény helyszíne a szőlőhegyi kápolna és közvetlen környezete, amely szakrális térként értelmezhető. A búcsú szakrális jellegű előkészületei között a templom kitakarítását, az oltár virággal való díszítését kell említenünk. A profán előkészületek pedig a szőlőhegyi pincéknél zajlanak, ahol részben a saját családi körben elfogyasztandó étkeket, részben pedig a szentmisét követő vigasságon kínálandó ételféleségeket készítenek el. (2. kép) A szőlőhegyi búcsú felújítását egyrészt a hagyományápolás fogalmához köthetjük, hiszen egy nagyobb múltra visszatekintő, a közösség életében éves rendszerességgel visszatérő, ismétlődő szokásnak az újrafarmálásáról van szó. Másrészt viszont olyan új elemek jelennek meg az ünnep struktúrájában, amelyek a hagyományalkotás, a kitalált hagyomány jellemzőivel írhatók le, s többnyire a helyi, ám esetenként a globális kulturális és gasztronómiai elemekből építkeznek. A szőlőhegyi búcsú rendezvényének (cél)közönsége jelenleg még zömmel a helyi közösség, vagyis az adott

szőlőhegyen területet, hobbikertet birtoklók, s azok ismerősi, baráti köre. Megfigyelésem alapján úgy vélem, hogy ez az alkalom közösségformáló, s hosszabb távon turisztikai szerepű, jelentőségű lehet a szőlőhegy életében.

Vizsgált területünkön jellemző tendenciaként említhetjük, hogy általános gyakorlat az elmúlt évek tekintetében a szőlőhegy kezdetét és végét jelző, valamint a szőlőhegy területén álló, egykor – főként a 19. század végén és a 20. század első évtizedeiben – állított szakrális kisépítmények felújítása, gondozása és rendben tartása a közösség részéről. (3. kép) Ebben a hagyományörzés és hagyományápolás, s ezzel együtt az épített örökség megővésének igénye mutatkozik meg a helyiek által használt tér szakrális pontjain. Találunk példát új szakrális objektumok létrehozására is. A Nagykanizsa melletti Cserfő-hegyen 2001-ben állított a gazdaközösség egy fából faragott, kb. másfél méter magas Szent Orbán szobrot. A szőlővédő szent attribútumai jól láthatók: jobb kezében boroskelyhet tart, bal oldalán szőlőtőke áll. (4. kép) Megidézve egykori szerepét, vagyis védelmezendő a szőlőhegyet a május végi fagyoktól, a szőlőhegy kapujában helyezték el. A szakrális terület erősíti és bővíti, hiszen a szőlőhegyi út túloldalán közvetlenül régi útmenti kereszt áll.

A termés betakarításának, vagyis a szüretnek családi, baráti, kisközösségi (szőlőhegyi gazdak közti) kötetlen megünneplése a magyarországi szőlőhegyeken nagy múltra tekint vissza, de már a 20. század elején átalakult: utcai, karneválszerű felvonulások, körmenetek, őszi táncmulatságok formájában szolgálta a városok, falvak fiataljainak szórakozását (vö. Madarassy 1929: 167). A szüreti szokások több ponton hasonlóságot mutattak az aratói szokásokkal, így pl. a felvonulásokat a 19–20. század fordulóján miniszteri rendelettel egységesítették és szabályozták. A szüreti felvonulás és szüreti bál ilyen formáira még idősebb adatközlőink is emlékeztek. Az 1950-es évektől aztán az ünneplés ezen formája is megszűnt. A szüreti szokások rendszerváltás (1989) utáni felújítása a hagyomány ezen fesztivál jellegű rétegéhez nyúlt vissza, további elemekkel bővítve azt. Vizsgált területünkön az ünnep nagyságrendje és célközönsége szempontjából két különböző formát különíthetünk el: a helyi közösség szintjét nem vagy csak kis mértékben átlépő, valamint a kimondottan turisztikai látványosság jelleget képviselő szüreti rendezvényeket. Míg az első forma leginkább a kisebb településekre, falvakra jellemző, addig a nagyobb nyilvánosságot célzó szüreti programok a nagyobb településeken, városokban zajlanak. A szüreti ünnep elmaradhatatlan elemei: a traktorvonta, szőlővesszőkkel és -fürtökkel, szalagokkal feldíszített utánfutók alkotta felvonulás, a folklórbemutató (néptáncsoportok műsora), a játékos vetélkedők (pl. bor felszívása és üvegbe töltése lopóval), a közös vacsora és a bál. (5–6. kép) E rendezvényeknek fontos a helyi identitást erősítő szerepük.

A Délnyugat-Dunántúl, Zala megye területe a szelídgesztenye egyik jellemző termőhelye. Vizsgált szőlőhegyeinken szinte minden parcellán volt több-kevesebb gesztenyefa, melynek termését őszi piacra vitte a gazda, de az öregebb példányok egykor épületfát is szolgáltatottak a zalai szőlőhegyek boronapincéihez (vö. Andrásfalvy 2001: 503–504). Őszi estéken, így szőlőszüret idején is, fellobbantak a préház előtt a tüzek, melyek fölött drótröstélyban rázogatva készült a ropogós sült gesztenye. Kiváló csemege és borkorcsolya a baráti beszélgetéseknél.

A szelídgesztenye effajta szerepe, jelentősége – s mint a természeti környezetben jelenlévő, meghatározó növénykultúra – adta az ötletet a Nagykanizsa melletti, Nagyréce falu határában fekvő Bacónak-hegyi gesztenyeünnep megrendezéséhez, első alkalommal 2011-ben. A program a „Dél-zalai hagyományok” rendezvénysorozatba illeszkedik. A rendezvény elemei között megtaláljuk a versenyeket, a folklórprogramokat, a kötetlen szóra-kozást, valamint a gasztronómiai hagyományok előtérbe helyezését. Ez utóbbi elem keretbe foglalja a rendezvényt. A résztvevőket reggel helyi pálinkával, zsíros kenyérrel, hozzá teával és forralt borral fogadták a szervezők. Ez volt a „munka” előtti „paraszi” reggeli. A játékos versenyként zajló gesztenyeszedés közben friss pogácsával és borral kínálták a versenyzőket. Ebédkor kemencében készült malacpecsenye, mákos és diós kalács, gesztenyés kifli és helyi bor került az asztalra. (7–8. kép) A vacsora – melynek helyszíne már a szőlőhegyi kápolnával szembeni rendezvénytér volt – bográcsban főzött birkapaprikás volt. Előtte szabadtűzön sült gesztenyét kóstolhattak a vendégek. Az első alkalommal megrendezett szőlőhegyi ünnepen a helyi közösség tagjai és külső csoportok egyaránt részt vettek. A külső résztvevők számára sem volt azonban teljesen idegen a „terep”, hiszen a nagykanizsai természetbarát kör 18 tagja korábban már a szőlőhegyen át vezető különböző turisztikai útvonalakat járva megismerte e tájat. A programban ők a természetjárás és a gasztronómia élményét keresték és találták meg, egyfajta olyan turisztikai élményt, ami nem az ismeretlen felfedezését, hanem a már ismert tájban való újabb és újabb élményszerzést célozza. A résztvevők között – bár kisebb számban – voltak helyi szőlőtulajdonosok is. Nekik sem a táj, sem a gesztenye szedése nem jelentett újdonságnak számító különleges programot. Számukra az együttlét, a kikapcsolódás, s végső soron a helyi közösséghez tartozás „élménye” és érzése szempontjából volt fontos az esemény. Egyetlen alkalom megfigyelése és értelmezése alapján messzemenő következtetéseket levonni természetesen nem igazán lehet. A rendezvény további nyomon követése után volna világosabban látható, hogy a „Gesztenye Napja” képes-e egyre nyitottabbá válni, turisztikai programmá alakulni. A rendezők szándéka erre irányul. Annyi talán biztos állítható, hogy a helyi közösség erősítése szempontjából – mint egy újabb rendszeres ünnep az adott szőlőhegyen – szerepe megmarad, amennyiben maga a rendezvény is életképesnek bizonyul, vagyis a kitalált hagyomány gyökeret tud eresztetni helyben s regionális szinten egyaránt.

Szőlőhegyi turizmus, borturizmus

A szőlőhegyi turizmus egy példáját a gesztenyeünnep kapcsán már emlegetett Nagyréce melletti Bacónaki-hegyről villantjuk fel a következőkben. A szőlőhegy idegenforgalmi szempontból korábban „felfedezetlen” terület volt. Két évtizede indult meg az a folyamat, hogy előbb egy, majd idővel több eladó birtokot – rajta régi présházzal, termő szőlővel – egy budapesti család vásárolt meg. Az épületeket – megtartva eredeti, hagyományos formájukat, arcukat – felújították, a víz, a villany bevezetésével, fürdőszoba és

mellék helyiség kialakításával komfortossá tették, régi stílusú bútorokkal rendezték be, szálláshellyé alakították. A szőlőhegyi birtokokat művelik, gondozzák, s így újra élő „gazdasággá” alakították, jóságokat is tartanak (ló, szarvasmarha, sertés, baromfi), s a friss tej és a belőle készülő tejtermékek a vendégek számára is készülnek. A szőlőhegyi turizmus alapja, vonzereje itt is a természeti és az épített örökségen, a helyi boron és ételeken, valamint más, részben helyben, részben pedig a közelben (10–20 km-es körzet) elérhető kapcsolódó programlehetőségeken alapul (pl. lovaglás, gyógyfürdő). A szőlőhegyen túraútvonal és nordic walking útvonal vezet keresztül. A vendégfogadást és szálláslehetőséget idényszerűen veszik igénybe hazai és külföldi (főként német) vendégek. A családnak a szőlőhegy közművesítésének szorgalmazásában, valamint a korábban már említett szőlőhegyi búcsú megújításában, programjainak szervezésében is előremozdító szerepe volt.

A vizsgált régióban a borturizmus működésének egyik fontos mozgatórugója a *Zalai Borút*, melynek egyik „ága” a Nagykanizsa–Letenye–Lenti vonalon halad. A Zalai Borút olyan *regionális tematikus út* s egyben *kulturális út*, mely a helyi bor, gasztronómia és táj vonzerejére alapozva kínál kulturális élményeket és programokat. Mint ilyen, jó példáját jelenti a kultúra és a turizmus összekapcsolódásának, együttműködésének (vö. Rátz–Puczkó 2002 és Sugataghy 2010). Átmenetet vagy hidat alkot az Alpokalja vörösbortermő régiója, a Balaton környékének főként fehérboros történelmi borvidékei, valamint a szlovén és horvát borrégiók között. Működtetője az 1999-ben megalakult Zalai Borút Egyesület. A borút településein falusi szálláshelyek, szőlőhegyi pincék, termálfürdők nyújtanak turisztikai és kulturális szolgáltatásokat a vendégeknek. Néhány kilométer távolságra, a határ szlovén oldalán, a Lendva-hegyen is borházak sorakoznak az ottani borút mentén. A borturizmus alapja a szőlőhegyi vendégfogadás, a borkóstolás, a helyi gasztronómia megismertetése (pl. hajdina, köles, tökmagolaj), s mindehhez kapcsolódhat a természeti, az épített és a szellemi kulturális örökség bemutatása, vagyis végső soron egy komplex kulturális-turisztikai szolgáltatás lehetőségének kialakítása. A határon átnyúló együttműködési lehetőségek leginkább Szlovénia és Magyarország között élénkültek meg a határok átjárhatóvá válása (2007) óta, illetve már az azt közvetlenül megelőző esztendőkből. Ennek egyik példája a *Muránia Idegenforgalmi Övezet*, melynek tevékenysége a borturizmus területére is kiterjed (vö. Bence 2007: 189–195). Formálódnak azonban az együttműködés tervei a borutak kialakítása kapcsán magyar–horvát viszonylatban is.

Összegzés

„Társadalmi gyakorlatok, rítusok és ünnepi események azok a szokásos bevett tevékenységek, amelyek strukturálják és tagolják a közösségek/csoportok életét, és melyek nagy részük számára fontosnak számítanak. Jelentőségüket az a tény adja, hogy csoportonként vagy közösségenként újra megerősítik gyakorlóik, végrehajtóik identitását. Ezen nyilvánosan vagy egyedül/privát végrehajtott társadalmi, szertartásos és ünnepélyes

gyakorlatok egyaránt kapcsolódhatnak egyéni és közösségi életciklusokhoz, mezőgazdasági naptárhoz, évszakok sorához vagy más időbeli rendszerekhez” (Hoppál 2010: 17).

Kutatásaink azt mutatják, hogy a vizsgált dél-zalai régióban e rendezvényeknek igen gazdag és sokrétű formája alakult ki. Az egyes alkalmak bemutatásánál, értelmezésénél minden esetben igyekeztünk a tanulmány elején ismertetett fogalmi rendszerben elhelyezni az adott jelenséget. Anélkül, hogy ezeket itt újra ismételnénk, csupán arra szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy a hagyományőrzés és hagyományalkotás mai folyamataiban igen nagy szerepe van a kreatív egyéni vagy kisközösségi kezdeményezéseknek, a megvalósuló rendezvényeket azonban csakis a közösségi elfogadás tarthatja életben (vö. Pusztai 2003: 17).

A szőlőhegyek miliójét vizsgálva messzemenően egyetérthetünk a következő megállapítással: „A szőlőhegyek sajátos emberi-természeti kapcsolatrendszerrel beszélnek, egyedi hangulatot árasztanak, egy különös viszonyrendszert képviselnek, amelyben a természet és az ember egymásra talált. A hétköznapi nyelvben azonban gyakran csak mint jellegzetes kultúrtájak jelennek meg, melyen olyan tájat értenek, ahol a habitusban és a működésben is meghatározó az ember szerepe. Az általunk elfogadott értelmezésben azonban a természeti, társadalmi és gazdasági folyamatok együttes determinációja az, amit kultúrtájként értelmezünk” (Hudák–Horváth 2003: 3–4).

Irodalom

ANDRÁSFALVY Bertalan

1978 Hagyományőrző együttesek közösségteremtő szerepéről. In: Verebélyi Kincső (szerk.): *Folklor, társadalom, művészet* 2–3. Bács-Kiskun megyei Művelődési Központ, Kecskemét, 22–27.

2001 Gyümölcskultúra. In: Szilágyi Miklós (szerk.): *Magyar Néprajz II. Gazdálkodás*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 493–527.

BENCE Lajos (szerk.)

2007 *Zala vármegye bortörténete. A zalai bortermelés múltja és jelene*. Lenti Város Önkormányzata, Lenti

CUCEU, Maria

1998 Ritualul agrar al cununii la seceriş. In: Eperjessy Ernő – Grin, Igor – Krupa András (szerk.): *Az együttélés évezrede a Kárpát-medencében*. Magyar Néprajzi Társaság, Békéscsaba–Debrecen, 102–107.

CSEKE Ferenc

1998 *Hogyan befolyásolja a tengerszint feletti magasság néhány időjárási tényező érvényesülését a Nagykanizsa környéki szőlőtermesztésben?* Régi szőlőhegyi gazdálkodás Nagykanizsa környékén. (Nagykanizsai Honismereti Füzetek, 19.) Nagykanizsai Városvédő Egyesület Honismereti Köre, Nagykanizsa

CSOMA Zsigmond

1997 Történeti rétegek és kultúranropológiai megfigyelések a kárpát-medencei szőlővédő szentek tiszteletében. Népi vallásosság egy művelési ágon belül. In: S. Lackovits Emőke (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében II.* Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság Laczkó Dezső Múzeuma–KLTE Néprajzi Tanszék, Veszprém–Debrecen, 68–85.

CSONKA-TAKÁCS Eszter (szerk.)

2008 *Szellemi kulturális örökség – a megőrzés útjai. Tanulmányok a szellemi kulturális örökség megőrzéséről.* Európai Folklór Intézet, Budapest

ERDŐS Péter – SONKOLY Gábor

2004 *A kulturális örökség.* L'Harmattan Kiadó, Budapest

ÉGETŐ Melinda

2004 *Vagyon szép szőlőhegyünk... Történeti-néprajzi elemzések közép- és nyugat-dunántúli magyar nyelvű hegytörvények körében 1629–1846.* (Documentatio Ethnographica, 21.) L'Harmattan Kiadó, Budapest

FEJŐS Zoltán

1981 A kultúraörzés és folklórizmus. In: Verebélyi Kincső (szerk.): *Folklór, társadalom, művészet* 9. Kecskemét, 13–25.

2005 A néprajz, antropológia – a kulturális örökség és az emlékezet kategóriái. In: György Péter – Kiss Barbara – Monok István (szerk.): *Kulturális örökség – társadalmi képzelet.* OSZK–Akadémiai Kiadó–Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Szociológia és Kommunikáció Tanszék Média Oktató és Kutató Központ, Budapest, 69–76.

FELFÖLDI László

2010 *Örökségünk van. Mit kell tudni róla? A szellemi kulturális örökségvédelemről.* Muharay Elemér Népművészeti Szövetség, Budapest

GYÖRGY Péter – KISS Barbara – MONOK István (szerk.)

2005 *Kulturális örökség – társadalmi képzelet.* OSZK–Akadémiai Kiadó–Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Szociológia és Kommunikáció Tanszék Média Oktató és Kutató Központ, Budapest

HALÁSZ Péter

2000 Szükségünk van-e a hagyományra a harmadik évezredben? *Honismeret* XXVIII. (6) 52–57.

HOBBSAWM, Eric

1983 Introduction: Inventing Tradition. In: Hobsbawm, Eric – Ranger, Terence (eds.): *The Invention of Tradition.* Cambridge University Press, Cambridge, 1–14.

HOFER Tamás – NIEDERMÜLLER Péter (szerk.)

1987 *Hagyomány és hagyományalkotás.* (Kultúraelmélet és nemzeti kultúrák, 1.) Budapest

HOLUB József

1960 *A bortermelés Zala megyében 1526 előtt.* (Klny. a Göcseji Múzeum Jubileumi Évkönyvéből.) Göcseji Múzeum, Zalaegerszeg

HOPPÁL Mihály

2008 Hagymány és identitás. In: Csonka-Takács Eszter (szerk.): *Szellemi kulturális örökség – a megőrzés útjai. Tanulmányok a szellemi kulturális örökség megőrzéséről*. Európai Folklor Intézet, Budapest, 12–18.

2010 *A szellemi kulturális örökség megőrzése*. (EFI Communicationes, 23.) Európai Folklor Intézet, Budapest

HORVÁTH Gyula

1995 A délnyugat-dunántúli szőlőhegyek szakrális építményeinek gazdaság- és kultúrtörténeti vonatkozásai. In: Cseri Miklós (szerk.): *A Nyugat-Dunántúl népi építésze*. Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum–Szombathelyi Savaria Múzeum, Szentendre–Szombathely, 363–380.

HUDÁK Katalin – HORVÁTH Benő

2003 *Koncepció kidolgozása a szőlőhegyek táji értékelésének egységesítéséhez*. www.kep.taki.iif.hu/file/Hudak_szolohegy.doc (Letöltés: 2011. 10. 10.)

ISTVÁNOVICS Márton

1979 Hagymány. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon 2*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 393.

KARÁCSONY MOLNÁR Erika – TÁTRAI Zsuzsanna

2000 Adalékok a hagyományörzés lehetőségeihez és módjaihoz a 21. század küszöbén. In: Cseri Miklós – Kósa László – T. Bereczki Ibolya (szerk.): *Paraszti múlt és jelen az ezredfordulón*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum–Magyar Néprajzi Társaság, Szentendre, 645–676.

KECSKÉS Péter

1992 Préházak és pincék a Dél–Dunántúlon. In: *Ház és Ember 8. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Évkönyve*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 167–203.

KOVÁCS Katalin

1985 A dunántúli szőlőhegyek betelepülése Zalaszentőpoldán példája alapján. *Ethnographia* XCVI. (2–3) 329–336.

MADARASSY László

1929 Magyar szüreti szokások. *Ethnographia* XL. (4) 161–167.

MÓD László – SIMON András

2002 *A hajtástól az újborig. A szőlő és bor ünnepei Lendva-vidéken*. Lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva

2005 A szőlő- és borgazdálkodás helyzete a Lendva-vidéken az 1990-es évektől. In: Schwarcz Gyöngyi – Szarvas Zsuzsa – Szilágyi Miklós (szerk.): *Utóparaszti hagyományok és modernizációs törekvések a magyar vidéken*. MTA Néprajzi Kutatóintézete–MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 363–378.

MÓD László – SIMON András (szerk.)

2011 *Nemzeti identitás, kulturális örökség, emlékezet és az Ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Emlékpark / National Identity, Cultural Heritage, Memory and the Ópusztaszer National Heritage Park*. Solymossy Sándor Közhasznú Egyesület–SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged

NAGY Veronika

2000 A hagyomány ápolása és változása a mohai tikverőzésben. *Ethnica* II. (4) 118–120.
PIRÓTH István

1998 Köz-ségi szellem a palackban, avagy modernizációs vonások a helyi társadalom önszerveződő folyamatában. In: Szűcs Alexandra (szerk.): *Hagyomány és modernizáció a kultúrában és a néprajzban*. Néprajzi Múzeum, Budapest, 55–66.

POZSONY Ferenc

1998 Turizmus és népszokások. In: Fejős Zoltán (szerk.): *A turizmus mint kulturális rendszer*. Néprajzi Múzeum, Budapest, 125–129.

PROSSER-SCHELL, Michael

2009 *Vom „dies sancti Urbani” zum „Orbán-napi borünnep” in Hajós. Geschichte und Transformationen des Urbanfestes aus volkskundlicher Perspektive.* (Schriftenreihe des Johannes-Künzig-Instituts) Johannes-Künzig-Institut für ostdeutsche Volkskunde, Freiburg

PUSZTAI Bertalan

2003 Megalkotott hagyományok és falusi turizmus. In: Uó (szerk.): *Megalkotott hagyományok és falusi turizmus. A pusztamérgesi eset*. SZTE BTK Néprajzi Tanszék, Szeged, 9–21.

2007 „Bajászlé”. Identitás, kanonizáció és márkázás a bajai népi ünnepélyen. In: Pusztai Bertalan – Neill, Martin (szerk.): *Turizmus, fesztiválok és helyi identitás. Halászléfőzés Baján*. University of Edinburgh–SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Edinburgh–Szeged, 7–24.

RÁTZ Tamara – PUTZKÓ László

2002 *Goethe, Humbert és Odüsszeusz nyomában, avagy kulturális utak a turizmusban*. http://itthon.hu/site/upload/mtrt/Turizmus_Bulletin/02_03/Sz3.htm (Letöltés: 2011. 08.18.)

SIMON András

2007 A település, a népi építészet és a gazdálkodás néhány vonása a dél-zalai szőlőhegyeken. *Zalai Múzeum* 16. 71–84.

2012 *Hagyomány, újítás, minőség. A szőlőfeldolgozás-mustnyerés technológiája. A dél-zalai példa*. Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék–Solymossy Sándor Közhasznú Egyesület, Szeged

SUGATAGHY Anikó

2010 *Mi a közös Máriában, a palócokban és a pálinkában? Tematikus utak Magyarországon*. http://www.turizmusonline.hu/tt_itthon/cikk/tematikus_utak_magyarorszagon (Letöltés: augusztus 18.)

TANTALICS Béla

2005 *Szőlő- és borkultúra Lenti–Lendva térségében*. Lenti Honismereti Egyesület, Lenti

1. Szentmise és zenei műsor a szőlőhegyi kápolnában búcsúkor, Bacónaki-hegy, 2011.

2. A profán tér: ételkóstolás és nótázás búcsúkor, Bacónaki-hegy, 2011.

3. Felújított kereszt a cserfői „hegykapunál”

4. Szent Orbán 2001-ben állított fa szobra a cserfői szőlőhegy bejáratánál

5. Szüreti felvonulás, Nagyrécsé, 2011.

6. Játékos verseny a szüreti ünnepen, Nagyrécsé, 2011.

7. Pihenő gesztenyeszedés közben pogácsával és forraltborral, Bacónaki-hegy, 2011.

8. Ebéd a gesztenyeünnepen, Bacónaki-hegy, 2011.